

UDK 394:303.7(497.5 Dubrovnik)"04/14"(093)

640:303.7(497.5 Dubrovnik)"04/14"(093)

Pregledni rad

Primljeno: 16. srpnja 2010.

Prihvaćeno: 20. rujna 2010.

Kvantifikacija svakodnevice - primjer dubrovačkih krčmi

Gordan Ravančić
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
Republika Hrvatska
e-mail: gordan@isp.hr

Temeljem kvantitativne analize slučaja kaznenoga suda Dubrovačke Republike autor otkriva ritam posjećivanja dubrovačkih krčmi. Pokazuje kako je ritam posjećivanja bio sinkron onodobnome ritmu rada i crkvenome kalendaru, čime se dodatno potvrđuje uklopljenost krčme u svakodnevnicu srednjovjekovnoga grada. Istovremeno, ukazuje se na moguće "zamke" kvantitativnoga pristupa i načine kako ih izbjeći.

Ključne riječi: srednji vijek, Dubrovnik, metodologija, kvantitativne metode, svakodnevni život

Uporaba kvantitativnih metoda u historiografiji nije novost. Još od pedesetih godina 20. stoljeća brojni istraživači gospodarske povijesti stvarali su nove modele proučavanja gospodarskih gibanja u prošlosti pokušavajući stvoriti metodologiju koja bi historiografiju približila mjerljivosti rezultata poput onih u prirodnim i tehničkim znanostima.¹ Tadašnji razvoj matematičkih modela i uporaba raču-

¹ Ustvari, radi se o tri različita koncepta kvantitativnih metoda u pogledu njihove uporabe za proučavanje gospodarske povijesti. Prvi se odnosi na korelaciju podataka poznatih iz narativnih izvora s onime što se može svesti pod pojam "statistički podaci"; drugi se pojavio krajem pedesetih godina pod nazivom "nova ekonomska povijest" (ili pak *ekonometrijska povijest*) naglašavajući važnost mjerljivosti i njezinu povezanost s teorijskim konceptom, a s ciljem pronalaženja varijabli koje bi potvrđivale točnost pojedine teorije; a treći je koncept pod nazivom "kvantitativna povijest", koji se nadovezao na drugi u smislu potrage za mjerljivošću, no svoje je teorijske i istraživačke modele tražio u statističkoj analizi državnih proračuna. O svemu detaljnije vidjeti u: Jan Marczewski, "Quantitative History" *Journal of Contemporary History* 3/2 (1968.): 179-191. Pogledati i: Lance E. Davis, Jonathan R. T. Huges i Stanley Reiter, "Aspects of Quantitative Research in Economic History" *The Journal of Economic History* 20/4 (1960.): 539-547; *The Dimensions of Quantitative Research in History*, ur. William O. Aydelotte, Allan G. Bogue i Robert William Fogel (Princeton: Princeton University Press, 1972.), passim; C. H. Feinstein,

nala, koja će doživjeti nagli razvoj u sljedeća dva desetljeća,² doprinijeli su sve široj uporabi i razvoju kvantitativnih metoda u društvenim i humanističkim znanostima. Nekako usporedno s pojavom kvantitativnoga pristupa u proučavanju gospodarske povijesti i pod utjecajem statističkih metoda u proučavanju stanovništva, historiografija je počela usvajati kvantitativne metode u proučavanju povijesti stanovništva i povijesti političkih, organizacijskih i upravnih struktura.³ Kao

---

Mark Thomas, *Making History Count: a primer in quantitative methods for historians* (Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2002.), passim. Neki od istraživača, poput Lee Bensaona, čak su pokušavali stvoriti nov pravac historiografije pod nazivom “znanstvena povijest” (*scientific history*) čiji bi rezultati bili apsolutno metrički mjerljivi. Vidjeti npr.: Lee Benson, *Toward the Scientific Study of History: Selected Essays* (Philadelphia: J. B. Lippincott Company, 1972.). Čitav koncept nastavljao se velikim dijelom na tradiciju “škole *Annales*” glavno obilježje koje je bilo stvaranje tzv. “nove historije”, a istraživanjima Marca Blocha i Luciena Febvrea i stvaranjem tzv. “serijalne historije” gospodarska povijest dobila je posve novo značenje. Osim samoga časopisa *Annales. Histoire, Sciences sociales* pokrenutoga 1929. godine, vrlo zapažen glede publikacije radova i diskusija po pitanju kvantitativnih metoda u anglofonome svijetu postoji i časopis *Past and Present* pokrenut 1952. godine. Koliko značenje za razvoj gospodarske povijesti imaju kvantitativne metode dovoljno svjedoči i činjenica da su 1993. godine Robert Fogel i Douglass Cecil North dobili Nobelovu nagradu za “unapređenje metodologije proučavanja gospodarske povijesti uporabom ekonomske teorije i kvantitativnih metoda”. O tome detaljnije vidjeti npr.: “Fogel wins Nobel prize”, *The University of Chicago*, 14. listopada 1993. Vol. 13, No. 4 (<http://chronicle.uchicago.edu/931014/nobel.shtml>) zadnji put gledano 11. listopada 2010.); “Douglass North,” *Wikipedia, The Free Encyclopedia*, http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Douglass_North&oldid=389426300 (Zadnji puta gledano 11. listopada 2010.); “Robert Fogel,” *Wikipedia, The Free Encyclopedia*, http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Robert_Fogel&oldid=389686786 (Zadnji puta gledano 11. listopada 2010.).

² O samome razvoju uporabe računala u povijesnim istraživanjima i učenju povijesti postoji dosta radova, no skrenuo bih pažnju na svega nekolicinu iz kojih se mogu uvidjeti razvojne smjernice ovoga procesa: Jerome M. Clubb i Howard Allen, “Computers and Historical Studies” *The Journal of American History* 54/3 (1967.): 599-607; Robert P. Swierenga, “Computers and Comparative History” *Journal of Interdisciplinary History* 5/2 (1974.): 267-286; Jean-Philippe Genet, “Histoire, informatique, mesure” *Histoire & Mesure* 1/1 (1986.): 1-18; Janice L. Reiff, *Structuring the Past: The use of computers in history* (Los Angeles: American Historical Association, 1991.), passim; Satish K. Bajaj, *Recent Trends in Historiography* (New Delhi: Anmol Publications PVT. LTD., 1998.), 4-6 i 17-18; John K. Lee, “Digital History in the History / Social Studies Classroom”, *The History Teacher*, 35/4 (2002.): 503-517; Julie Anne Taylor i Mesut Duran, “Teaching Social Studies with Technology: New Research on Collaborative Approaches” *The History Teacher* 40/1 (9-25). Vrijedno je vidjeti i zbornik: *Storia e computer: alla ricerca del passato con l'informatica*, ur. Simonetta Soldani i Luigi Tommasini (Milano: Bruno Mondadori, 1996.).

³ I ovaj koncept oslanjao se na tradiciju druge generacije analista, a dobio je obilježja tzv. “serijalne historije”. Broj takvih radova uistinu je golem i ovdje ću navesti samo neke naslove gdje su autori pokušavali približiti sociološke i statističke metode potrebama povijesnih istraživanja: Lee Benson, “Quantification, Scientific History, and Scholarly Innovation” i “Explanations of American Civil War Causation: A Critical Assessment and a Modest Proposal to Reorient and Reorganize the Social Sciences” u *Toward the Scientific Study of History: Selected Essays* (Philadelphia: J. B. Lippincott Company, 1972.), passim; Stephan Thernstorm, *The Other Bostonians: Poverty and Progress in the American Metropolis, 1880-1970* (Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1973.); *The Dimensions of the Past: Materials, Problems, and Opportunities for Quantitative Work in History*, ur. Val R. Lorwin i Jacob M. Price (New Haven, Yale University Press, 1972.); *Nineteenth-Century Society: Essays in the Use of Quantitative Methods for the Study of Social Data*, ur. E. A. Wrigley (New York: Cambridge University Press, 1972.); Pierre Chaunu, *Histoire quantitative, histoire sérielle* (Pariz: Colin, 1978.), passim. U tome pogledu svakako se ne smije propustiti ni djelovanje Edwarda H. Carra, koji je od šezdesetih godina 20. stoljeća višekratno zastupao objašnjavanje povijesti kao povijesne sociologije, tj. implementaciju socioloških metoda u povijesna istraživanja. (Vidjeti npr.: *What is history?*, ur. R. W. Davies (Harmondsworth: Penguin, 1986.) U novije vrijeme zgodan model proučavanja socioloških i gospodarskih aspekata zločina na temelju kvantitativ-

da je krajnji cilj bio ukazati da i maleni pomaci u izračunatoj matrici pri nekom istraživanju mogu ukazivati, tj. biti posljedica mnogo većih političkih i društvenih gibanja. Naime, već je tada istraživačima bilo jasno da kvantitativni pristup može "otkriti" ponekad neočekivane pravilnosti u nekome procesu ili društvenome gibanju, što je otvaralo prostor za stvaranje novih korelacija i interpretacija dotadašnjih povijesnih teza.⁴

No, iako su pristaše ovakvih pristupa pokazali izuzetan entuzijazam za širenje metodoloških obrazaca i polja istraživanja te se u Sjedinjenim Američkim Državama šezdesetih godina 20. stoljeća čak oformilo i tijelo *American Historical Association's Committee on Quantitative Data*, tradicionalna historiografija relativno teško je prihvaćala "uvođenje matematike" u povijesna istraživanja. Čak ni činjenica da je veliki dio ovih kvantitativnih promišljanja prošle zbilje imao svoje korijene u drugoj generaciji francuskih analista, istraživački rezultati kojih su uistinu "otvorili vrata" novome načinu promišljanja povijesti i historije, neke istraživače nije pokolebalo u sumnji opravdanosti uporabe kvantitativnih metoda. Glavni razlozi toga protivljenja ležali su u činjenici da je kvantitativni pristup dijelom bio smatran svojevrsnom "redukcijom prošle zbilje", a dijelom je smatrano da se i "klasičnom analizom" može doći do jednakovrijednih rezultata.⁵ Jednako tako, u određenim krugovima pojavio se i strah da će historiografija i povijesna znanost nestati kao znanstvena disciplina.⁶ Ipak, te sumnje (iako razumljive) nisu bile u potpunosti opravdane jer su već i sami zagovornici kvantitativnoga pristupa bili svjesni ograničenja ovih metoda te je veći dio njih zagovarao korelaciju rezultata dobivenih kvantitativnim pristupom (kvantitativnom analizom izvorne građe) s podacima iz druge izvorne građe (bilo da se radi o narativnim izvorima

---

nih analiza predstavlja knjiga Jaceka Czabańskoga: *Estimates of Cost of Crime. History, Methodologies and Implications* (Hilderberg: Springer Verlag, 2008.) Glede proučavanja demografske povijesti kvantitativne metode svakako su doprinijele njezinu razvoju, koji je započeo još u sklopu razvoja tzv. francuske "nove historije" (O tome detaljnije vidjeti npr.: Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi Liber, 1996.), 237-241 te potom poglavito 250-257.) Klasičan primjer je djelo Pierrea Gouberta, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730. Contribution à l'histoire sociale de la France du XVIIe siècle* (Pariz: SEVPEN, 1960.). U ovakav pristup Louis Henry unio je veliku novinu (*Techniques d'analyses en démographie historique* (Pariz: Institut national d'études démographiques, 1980.) uvođenjem mikroanalize. U nas također proučavanje demografske povijesti uz pomoć kvantitativnoga pristupa ima određenu tradiciju. Vidjeti npr.: Witold Kula, "Povijesna demografija. Demografija kao pomoćna povijesna znanost" *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 8 (1981.): 17-79; Stjepan Krivošić, "Izvori za historijsku demografiju: djelomični brojevi i poimenični popisi stanovništva" *Arhivski vjesnik* 36 (1993.): 159-170; Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, (Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2004.).

⁴ *The Dimensions of Quantitative Research in History*, 4.

⁵ Gregory Singelton, "A Qualitative Look at Quantitative Data" *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies* 4/1 (1972.): 49-50; Mirjana Gross, "O historiografiji posljednjih trideset godina" *Časopis za suvremenu povijest* 38/2 (2006.): 590-591.

⁶ Vidjeti npr.: George Q. Flynn, "History and the Social Sciences" *The History Teacher* 7/3 (1974.): 434-447.

ili pak o administrativnoj građi), tj. kombinaciju kvantitativnoga i kvalitativnoga pristupa.⁷

Iako ne strogo vezano uz gibanja oko uporabe kvantitativnih metoda u proučavanju prošlosti, sedamdesetih godina 20. stoljeća pojavili su se prvi istraživači koji su prošlost počeli gledati "odozdo". Temeljne modele za svoja proučavanja ti su entuzijasti crpili iz sociologije i antropologije i u osnovi je to bila svojevrsna reakcija na dotadašnja gibanja unutar društvene/socijalne historije.⁸ Taj novi pokret *mikrohistorije* u središte pozornosti stavio je malenoga i dotad beznačajnoga pojedinca sudbina kojega je uglavnom skrivena i nevidljiva u dostupnim povijesnim vrelima.⁹ Takav pristup omogućio im je istraživanje kulturnoga, gospodarskoga i socijalnoga određenja pojedinaca, a ujedno je historiografiji pružio mogućnost da iz novoga kuta promotri prošlu stvarnost uz uvažavanje materijalnih, a ne samo pisanih izvora. Tako je mikrohistorija stavila naglasak na individualne živote i događaje, ali ne odbacivši mogućnost općenitijih zaključaka i razotkrivanje općenitijih fenomena.

Ovakvo poimanje povijesnoga gibanja *mikrohistoričare* je približilo jednome podsmjeru institucionalizirane matice historiografije – povijesti svakodnevice. Proučavanje svakodnevice ima svoje korijene u proučavanju povijesti mentaliteta, koje je bilo u uskoj svezi s radom treće generacije analista.¹⁰ Bliskost ovih istraživačkih smjerova očitovala se i u svojevrsnome sukobu - dok je mikrohistorija oponirala serijalnoj makrohistoriji, povijest svakodnevice bila je antipod političkoj povijesti.¹¹ U tijeku proučavanja svakodnevice posvećivala se pozornost novim vrstama izvora i područjima istraživanja kao što su mladost, starost, rođenje i smrt. Pisalo se o higijeni, bolestima, stanovanju, kuhanju i kućnome radu koji je, posredstvom historije žena, stavljen uz bok radu izvan kuće. Uglavnom, nicala je povijest zaboravljenih, neuspješnih, stigmatiziranih - primjerice služinčadi, dezertera, psihičkih bolesnika i različitih isključenika.¹²

Ovakav je pristup povijest svakodnevice nužno približio kvantitativnim metodama proučavanja jer je kvantitativna analiza većega broja serijalnih izvora omogu-

⁷ Vidjeti npr.: Robert W. Fogel, "The Limits of Quantitative Methods in History" *The American Historical Review* 80/2 (1975.): 329-350 gdje autor u sedam točaka detaljno razlaže prednosti i manjkavosti kvantitativnoga pristupa u proučavanju prošle zbilje.

⁸ Gross, "O historiografiji posljednjih trideset godina", 594.

⁹ Glavni predstavnici *mikrohistorije* (Giovanni Levi, Carlo Ginzburg i Edoardo Grendi i Emmanuel Le Roy Ladurie) pokušali su preispitati dotadašnje teorije i metode, osobito one koje na osnovi serijskih ispitivanja dolaze do općih zaključaka.

¹⁰ Gross, "O historiografiji posljednjih trideset godina", 590, 592, 594.

¹¹ Zanimljivo je primijetiti da će se oba smjera u suvremenoj historiografiji naći "na istoj strani" prilikom definiranja *nove kulturne historije*.

¹² U nas je devedesetih godina čak organizirano povijesno društvo za proučavanje svakodnevice *Otium*. Iako je društvo aktivno radilo čitavo jedno desetljeće i uspješno objavljivalo istoimenu časopis, nakon početnoga entuzijazma rad društva i izlaženje časopisa ušli su u fazu stagnacije da bi s početkom tisućljeća i pretao s djelovanjem.

ćavala praćenje obrazaca kretanja i života maloga čovjeka.¹³ No, kao i u ranijim slučajevima, nužno je bilo odabrati pravu mjeru između kvantitativnoga i kvalitativnoga pristupa jer se samo proučavanjem brojeva i pobrojavanjem pojedinih slučajeva ponovno gubila perspektiva prošle stvarnosti, što je nužno reduciralo mogućnosti interpretacije.

Upravo u tome smjeru i iz takvoga razmišljanja dolazi i ovaj maleni prilog kojim ću pokušati ocrtati prednosti uporabe kvantitativnoga pristupa uz neizostavnu kvalitativnu analizu dobivenih rezultata. Kao primjer uzeo sam dubrovačke krčme iz druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća. Naime, dobro je poznato da su najživlji javni prostori grada u predmodernoj Europi bile crkve, tržnice i krčme.¹⁴ Poput crkve i tržnice krčma je imala funkciju sastajališta različitih gradskih društvenih slojeva; to je bio prostor dokoličarenja, ali i mjesto razmjene raznolikih informacija.¹⁵ Iako se njezina društvena funkcija razlikovala od jedne do druge europske regije, u historiografiji je ustanovljeno da je "gostionica (bila) ipak važnije središte zabave na jugu negoli na sjeveru".¹⁶ Budući da je tako "duboko" bila ukorijenjena u društveno tkivo gradova, krčma (gostionica) svakako predstavlja vrlo interesantan prostor za povijesno istraživanje, poglavito u smislu mijena u dinamici svakodnevice. Naime, radi se o pitanju u kolikoj se mjeri redoviti radni ritam grada poklapao s ritmom života dubrovačkih krčmi; pogotovo ako se uzme u obzir da su prema dubrovačkim zakonima krčme radile sve dane u godini – čak i tijekom državnih praznika i blagdana.¹⁷

Problem koji se javlja u takvome promišljanju prošle stvarnosti u prvome su redu podaci do kojih možemo doći u sačuvanoj izvornoj građi. Naime, ne postoje izvori koji bi nam bilježili posjećenost srednjovjekovnih krčmi, no postoje izvori koji bilježe ekscesne situacije do kojih je dolazilo kako u cijelome Gradu, tako i u krčmama. Radi se o zapisnicima dubrovačkoga kaznenog suda, koji su se u našoj historiografiji obilato počeli istraživati tek od devedesetih godina 20. stoljeća.¹⁸ Imajući u vidu navedenu uronjenost krčmi u društveni život grada, možemo

¹³ Na neki se način ovakvo proučavanje svakodnevice direktno nadovezivalo na tradiciju treće generacije analista, koji su serijalnim pristupom i kvantifikacijama istraživački fokus pomakli s izvora na podatak koji je u njemu sadržan. Takav pristup nužno je sa sobom nosio stalnu opasnost od reduciranja prošle zbilje, no to se moglo izbjeći ne samo forsiranjem kvantitativnoga pristupa. Vidjeti: Gross, *Suvremena historiografija*, 253-256.

¹⁴ Peter Burke, *Junaci, nitkovi i lude – narodna kultura predindustrijske Europe* (Zagreb: Školska knjiga, 1991.), 93-96.

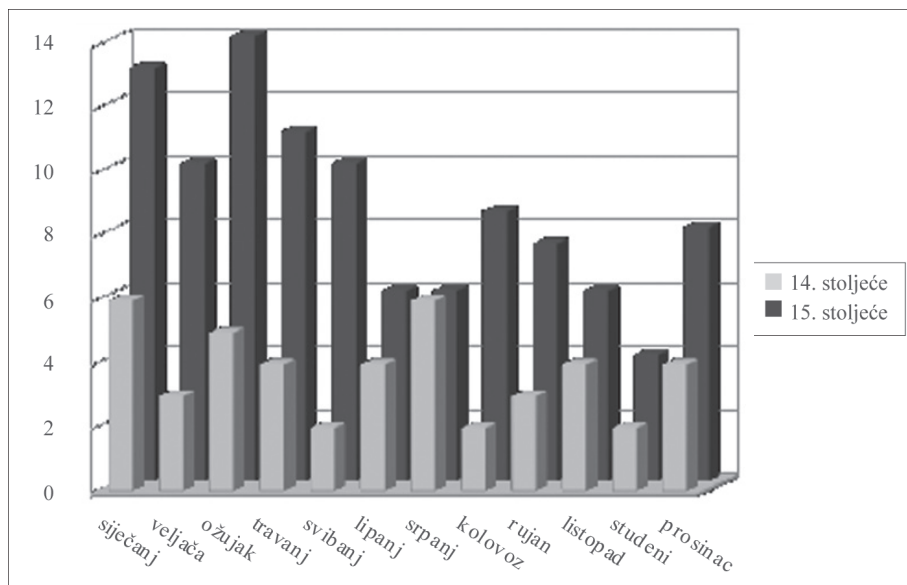
¹⁵ Gordan Ravančić, "Javni prostor i dokolica u kasnosrednjovjekovnom i renesansnom Dubrovniku", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 38 (2000.): 53-64.

¹⁶ Burke, *Junaci, nitkovi i lude*, 95.

¹⁷ *Liber omnium reformationum* u "Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda", odeljenje 3, s. 5, vol. 6, ur. A. Solovljev (Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1936.), p. X, c. 3.

¹⁸ O ovome tipu izvora i mogućnostima za različita povijesna istraživanja vidjeti (zajedno s tamo navedenom literaturom): Nella Lonza, "Srednjovjekovni zapisnici dubrovačkog kaznenog suda: Izvorne cjeline i arhivsko stanje" *Anali Zavoda za povijesna istraživanja HAZU u Dubrovniku*, 41 (2003.): 45-74.

pretpostaviti da je veća gužva u krčmi otvarala prostor za češće sukobe, pogotovo ako se uzme u obzir da je klijentela gotovo isključivo konzumirala vino.¹⁹ Stoga sam za ovo istraživanje pretpostavio da je veći broj zabilježenih ekscesa bio analogan većemu broju posjetitelja.

Grafikon 1: Broj kaznenih djela u krčmama tijekom druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća

Stoga, glede frekvencije posjećivanja²⁰ - kao što se vidi iz priloženoga grafikona 1 - čini se da su krčme bile redovito posjećivane tijekom cijele godine. Razlika između ova dva niza lako se može razjasniti i obrazložiti malenim brojem sačuvanih podataka iz 14. stoljeća. Zbog toga je uzorak za razmatranje znatno manji za 14. nego za 15. stoljeće te je izračun posjećenosti za 14. stoljeće nešto manje

Za potrebe ovoga istraživanja korišteni su kazneni postupci koji se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik unutar serija: *Lamenta de intus* (s. 51), *Lamenta de foris* (s. 52), *Lamenta de intus et de foris* (s. 53) i *Libri de maleficiis* (s. 50-1). Opseg sadržanih pritužbi kreće se od običnih uvreda i svađa pa sve do krvnih zločina poput ubojstva. Dio tih slučajeva dogodio se u krčmama, a krčmari su nerijetko bili svjedoci i protagonisti tih događaja.

¹⁹ Važno je pripomenuti da je opskrba vinom u krčmama bila u nadležnosti same dubrovačke općine, o čemu svjedoče brojni slučajevi. Dapače, komunalne vlasti same su nerijetko uvozile vino s ciljem punjenja zaliha u gradskim krčmama. Vidjeti: Gordan Ravančić, *Život u krmama srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, 2001.), 20-38, 81.

²⁰ Ovo istraživanje, u ponešto drugačijemu kontekstu, već je ranije objavljeno u sklopu knjige: Gordan Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, 79-81. Stoga je u ovome radu navedeni istraživački rezultat prikazan samo kao primjer mogućnosti istraživanja povijesti svakodnevice uz pomoć kvantitativnoga pristupa.

pouzdan od onoga za 15. stoljeće iako oba pokazuju tek tendencije posjećenosti krčmi tijekom godine.²¹

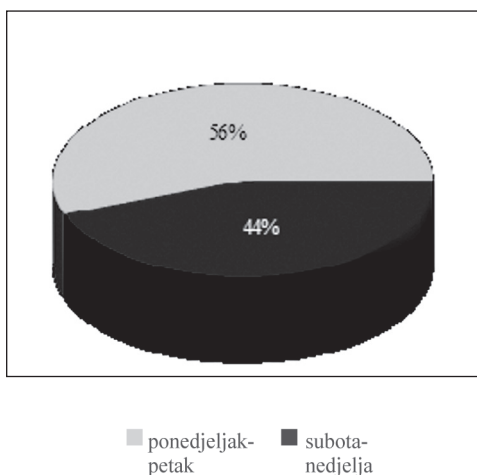
Iz priloženoga grafikona jasno se vidi da je posjećenost bila najveća tijekom hladnijih mjeseci u godini. Ovim se indirektno potvrđuje i teza o analogiji životnoga ritma srednjovjekovnoga čovjeka s ritmom prirode, tj. vrijeme dokolice (Ukoliko zalaženje u krčmu prihvatimo kao vid dokoličarenja.) poklapa se s ritmom godišnjih doba. Ono što na ovim grafikonima može zbunjivati jest neočekivano visoka posjećenost krčmi tijekom Korizme (veljača, ožujak i travanj). Međutim, budući da se ovdje radi o zbirnim podacima dva razdoblja od po pedeset godina, prave razlike glede posjećenosti tijekom korizmena posta ovdje se ne mogu očitati zbog pomičnoga datuma Uskrsa (između 22. ožujka i 24. travnja). Ova pretpostavka može se provjeriti. Primjerice, godine 1437. - kada je Uskrs pao na 31. ožujka - u razdoblju od 10. veljače do Uskrsa uistinu nema zabilježenih ekscesa u krčmama. Znajući ovo, mogao bi se očekivati znatan porast posjećenosti krčmi u razdobljima neposredno prije ili nakon Korizme, no za takvo istraživanje trebalo bi uzeti u obzir veće serije sačuvane građe te napraviti za svaku godinu posebnu analizu. Kasnije tijekom godine povezanost ritma života krčme i ritma prirode, tj. ritma rada ponovno se potvrđuje opadanjem posjećenosti tijekom lipnja i srpnja. Ovo opadanje posjećenosti ne može se objasniti samo ritmom izmjene godišnjih doba te smatram da odgovor dijelom leži i u ritmu rada srednjovjekovnih Dubrovčana. Naime, iako se gospodarstvo grada uglavnom oslanjalo na trgovinu, ipak je veliki dio pučanstva (ali i plemstva) imao zemljišne posjede koji su najvećim dijelom bili pod kulturom vinove loze i masline. S druge strane, upravo su tijekom lipnja vršeni završni poslovi u vinogradima nakon čega se grožđe puštalo da zri.²² No, iako su nakon dovršavanja poslova oko vinove loze svi imali više slobodnoga vremena, ipak posjećenost krčmi u srpnju nije rasla vjerojatno zbog velikih ljetnih vrućina kada nije ugodno piti alkoholna pića i sjediti u zatvorenome prostoru. Porast posjećenosti koji se bilježi tijekom kolovoza i rujna i nije toliko važan, vjerojatno zato što se tijekom tih mjeseci vršila berba grožđa. Nakon berbe vjerojatno je slijedio period "degustacije" mošta, no to se izgleda nije odražavalo u

²¹ Apsolutne vrijednosti za ovaj grafikon iznose: 14. stoljeće – 6 (I.), 3 (II.), 5 (III.), 4 (IV.), 2 (V.), 4 (VI.), 6 (VII.), 2 (VIII.), 3 (IX.), 4 (X.), 2 (XI.), 4 (XII.); 15. stoljeće – 13 (I.), 10 (II.), 14 (III.), 11 (IV.), 10 (V.), 6 (VI.), 6 (VII.), 8,5 (VIII.), 7,5 (IX.), 6 (X.), 4 (XI.), 8 (XII.). Grafikon nije zasnovan na podacima koji bi pokrivali cijelo razdoblje nego na uzorcima. Za 14. stoljeće korišteni su podaci iz jedinih sačuvanih kaznenih spisa iz druge polovice 14. stoljeća, tj. na podacima iz 1349./1350. i 1372.-1374. godine, dok su za 15. stoljeće korišteni podaci iz 1402.-1414., 1416.-1429. i 1435.-1440. godine. Brojevi u grafikonima prikazuju broj zabilježenih slučajeva koji su se dogodili u krčmi. Zbog toga treba naglasiti da ovi grafikonu ne pokazuju apsolutne vrijednosti nego samo trendove u dinamici života krčme. Jednako tako, vrijednosti za kolovoz i rujna u 15. stoljeću izražene su polovičnom vrijednosti jer se jedan od zabilježenih slučajeva dogodio u noći s 31. kolovoza na 1. rujna.

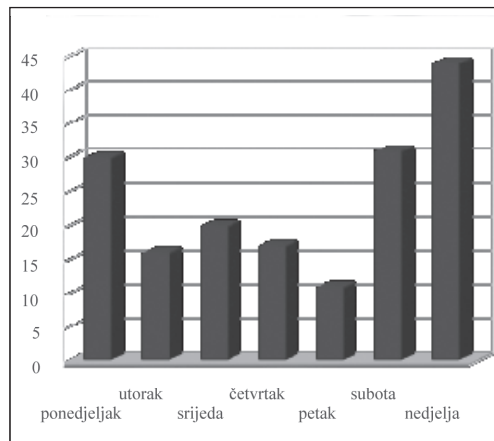
²² Josip Lučić, *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka 14. stoljeća* (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 1979.), 110.

posjećenosti krčmi jer su korisnici “guštali dobru kapljicu” uglavnom u vlastitim domovima. Znatno pad posjećenosti uočava se i tijekom studenoga. Razlog je ovome vjerojatno berba maslina, ali i drugi poslovi pripreme zemlje i stoke za zimu. I napokon, iako se u prosincu uočava porast posjećenosti, ni ovaj porast nije veoma velik, vjerojatno zbog posta prije Božića (Advent/Došašće). Prema svemu sudeći, ritam posjećivanja krčmi u srednjovjekovnome Dubrovniku bio je sinkron ritmu rada i crkvenome kalendaru.

Sljedeći grafikoni prikazuju shemu tjedne posjećenosti krčmi. Kao i na prethodnome grafikonu može se uočiti analogija posjećenosti krčmi s ritmom rada: od 169 zabilježenih slučajeva 75 (44 %) zbio se tijekom subote i nedjelje, što očigledno upućuje na veću koncentraciju posjećenosti tih dana nego tijekom ostatka tjedna (grafikon 2). Ovakva distribucija posjeta nipošto nije neočekivana, poglavito ako se uzme u obzir da su najbrojniji posjetitelji dubrovačkih krčmi bili mali obrtnici koji su tijekom radnoga dijela tjedna morali biti u svojim dućanima i radionicama.²³ Međutim, ako se pogleda tjedna distribucija posjeta na razini svakoga pojedinog dana u tjednu (grafikon 3), vrlo se lako može uočiti jedna od “zamki” kvantitativnoga pristupa. Naime, distribucija posjeta krčmama više-manje je očekivana i poklapa se s prethodnim grafikonom, ali brojnost posjeta ponedjeljkom “iskače” iz očekivanog obrasca.²⁴ Ipak, postoji mogućnost objašnjenja

Grafikon 2: Brojnost slučajeva zabilježenih u krčmama tijekom tjedna u prvoj polovici 15. stoljeća C- sumarno

Grafikon 3: Brojnost slučajeva zabilježenih u krčmama tijekom tjedna u prvoj polovici 15. stoljeća – po danima

²³ Ravančić, *Život u krčmama*, 85-86.

²⁴ Apsolutne vrijednosti za ove grafikone iznose: ponedjeljak 30, utorak 16, srijeda 20, četvrtak 17, petak 11, subota 31, nedjelja 44. Nanovo napominjem da grafikoni i zaključci koji se iz njih mogu izvoditi odražavaju samo trendove u dinamici posjećivanja krčmi.

ove “nepravilnosti”, dapače dvije mogućnosti. Naime, s jedne strane moguće je da se dio slučajeva, koji su u kaznenim spisima bilježeni s datumom ponedjeljka, ustvari dogodio u nedjelju navečer, no zapisničar to nije precizno zaveo.²⁵ S druge strane, postoji još jedno moguće objašnjenje koje bi se ticalo ritma radnoga tjedna u srednjovjekovnome Dubrovniku. Naime, postoji mogućnost da je dio malih obrtnika u onovremenome Dubrovniku jednostavno prakticirao “neradni ponedjeljak”.²⁶ Ipak, za potvrdu ove teze trebalo bi napraviti dodatna vrlo opsežna istraživanja izvorne građe koja se čuva u arhivskoj seriji *Diversa cancellariae* gdje se nalaze podaci o raznolikim poslovnim aktivnostima srednjovjekovnih Dubrovčana i trgovaca koji su poslovali u Gradu. Tako ova pretpostavka mora ostati u sferi spekulacije. Ipak, analiza tjedne posjećenosti krčmi na ovome uzorku iz prve polovice 15. stoljeća otkriva još jednu analogiju s crkvenim kalendarom. Naime, ako se bolje zagleda u gornji grafikom, jasno se vidi da je posjećenost bila najmanja petkom – danom koji je u crkvenome časoslovu bio rezerviran za post (i nemrs). Iz ovakvoga objašnjenja jasno se može i na razini svakodnevice potvrditi teza o dubokoj društvenoj uronjenosti srednjovjekovlja u kršćanski mentalni sklop. S druge strane, analiza nedvosmisleno pokazuje da je posjećenost bila najveća nedjeljom,²⁷ što ne treba čuditi jer je bar dio vjernika nakon nedjeljne mise dan odmora vjerojatno odlučio djelomično provesti i u obližnjoj krčmi. Ova pretpostavka utoliko je vjerojatnija ako znamo da je dio krčmi bio smješten u neposrednoj blizini gradskih crkvi i samostana.²⁸

Analiza je pokazala da je u svakodnevnome ritmu života onovremenoga Dubrovnik krčma imala upravo onakvu ulogu koja se je nužno poklapala s radnim ritmom – i na razini godine i na razini tjedna. Štoviše, prema svemu sudeći, ritam dokolice u dubrovačkim krčmama slijedio je i tijek crkvenoga kalendara.²⁹ Ovime

²⁵ Naime, u kaznenim spisima nije rijetkost naći vremensku odrednicu kada se neki događaj zbio poput *hodie*, (*h*)*ieri sera*, ili pak samo *ieri*, *eodem die* itd. Za primjere vidjeti Appendix u: Ravančić, *Život u krčmama*, 101-150.

²⁶ O neradnome ponedjeljku (*Saint Monday*, *Blue Monday*, *Der Blaue Montag*...) postoji ekstenzivna literatura. Razlozi te pojave neradnoga ponedjeljka u pojedinim obrtničkim strukama posljedica su činjenice da je isplata tjedne nadnice obično bila subotom. Vidjeti npr.: E. P. Thompson, “Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism” *Past and Present*, 38 (1967.): 56-97; Eric J. Hobsbawm i Joan Wallach Scott, “Political Shoemakers” *Past and Present* 89 (1980.): 86-114; Alison A. Chapman, “Whose Saint Crispin’s Day Is It?: Shoemaking, Holiday Making, and the Politics of Memory in Early Modern England” *Renaissance Quarterly*, 54/4II (2001.): 1467-1494.

²⁷ Možda i veća od prikazane ako se usvoji pretpostavka da se barem dio slučajeva pripisanih ponedjeljku u biti dogodio u nedjelju.

²⁸ Ravančić, *Život u krčmama*, 77-78.

²⁹ Za dodatnu potvrdu ove teze valjalo bi napraviti još jednu kvantitativnu analizu svetkovina i blagdana srednjovjekovnoga Dubrovnik, a rezultat usporediti s posjećenošću krčmi tijekom jedne godine. O dubrovačkome kalendaru posebice vidjeti: Nella Lonza, *Kazalište vlasti. Ceremonijal i državni blagdani*

je dodatno potvrđena i produbljena gore spomenuta Burkeova teza o važnosti krčme kao mjesta susreta srednjovjekovnih ljudi.

Na kraju, mislim da se iz navedenoga primjera, načinjenoga na relativno male-nome uzorku, može vrlo lako razlučiti u kojoj mjeri kvantitativni pristup može koristiti produbljivanju spoznaje o prošloj zbilji. Naravno, isključivo oslanjanje na kvantitativne metode ne može nam mnogo reći. Štoviše, kao što je gore pokazano, dobivena slika prošle stvarnosti uvelike može ovisiti i o odabiru proučavanoga uzorka. No, uvjeren sam da je pokazano kako se razumnom kombinacijom kvantitativnoga i kvalitativnoga pristupa proučavanja prošlosti mogu dobiti vrlo zanimljivi rezultati koji pomažu u što boljoj rekonstrukciji prošle zbilje.

Quantification of daily life: The example of Dubrovnik taverns

Gordan Ravančić
Croatian Institute of History
Opatička 10
10000 Zagreb
Republic of Croatia
e-mail: gordan@isp.hr

Summary

The author analyzes cases related to taverns in the criminal court records of Dubrovnik's medieval commune, presently kept in the State Archives of Dubrovnik. A quantitative analysis of these sources has shown that taverns were regularly visited throughout the year, but especially during winter. Such a result may confirm the hypothesis about the connection between the medieval rhythm of life and nature's rhythm. The analogy between the rhythm of labour and rhythm of nature is also confirmed by the increased visiting frequency of taverns (as a matter of fact, increased number of conflict situations related to taverns in criminal records) during the end of June and the entire month of July. One cannot explain this phenomenon by temperature and climate changes only. Therefore, the author suggests that the answer should lie in the rhythm of labour during year. The majority of population was employed in the agrarian sector and worked in the vineyards. At the end of June, they would finish their work and leave grapes to mature until the harvest in August. Consequently, they had much more free time in the intervening period. Similarly, the visiting frequency was by and large synchronized with the Church calendar, as during the times of Lent and Advent the number of cases significantly fell. By the same token, the visiting frequency, as the frequency of criminal deeds in taverns indicates, partly depended on the day of the week. The majority of fights and quarrels happened at the end of the week (22 out of 48), so one can assume that the visiting frequency was the highest on these days. This may not be a fully reliable index of visiting frequency but it should nonetheless be taken into account, especially since the analysis has shown that results may depend to a large extent on the distribution of the analyzed sample.

Keywords: Middle Ages, Dubrovnik, methodology, quantitative methods, everyday life